

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 71

Fylke: Hedmark

Tilleggsspørsmålnr. m 39

Herad: Tynset

Emne: Giftermål og ungdom

Bygdelag: "

Oppskr. av: Iver Eide

Gard:

(adresse): Tolga

G.nr. Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Fru Anne Eide, 72 år, født og oppvokst i Tynset.

SVAR

Innledning.

Uten at det er antydnet tidsepoke i spørrelista, gæes det ut fra at det gjeller å beskrive så godt som mulig hva som var god latin for 70 - 80, eller kanskje 100 år sea.

Nå er forlengst skikker og forhen gjengs regel endret i hver eneste bygd. Dessuten er det nå snart ikke noe valg når det gjeller anskaffelse av kjerring på en landsens gard. "Råstoffet" er nemlig veldig mangelvare, som rømmer og forsvinner fra all landsens gjerning.

Av og til kommer det en "tulipanpike" fra byene - ja, en sjelden gang endog fra Danmark og det har vist seg at dette aldeles ikke er av det onde. En og annen har også vært en snåp-tur øst i grannelandet, og hva det kjennes til har vedkommende god grunn til å nynne på den kjendte strofe: Om engang jag från Wermwland mig tager en mø, så vet jag 9 s vidare.

Synst på giftermål.

Sp 1

Det har i eldre tid, og det gjeller fremdeles, at om man fikk gifte fra nabobygda så var det i realiteten en fordel, som det ble set velvillig på.

2:

Se ovenfor. Dette gjeller fortsatt.

3:

Gjerne det. Det var anset som den beste medgift å få ett dyktig arbeidsmenneske.

4:

Man så jo helst at ikke døtrene giftet seg i skjære elendigheta, og kunne derfor kanskje av og til opptre noe hart og bestemt.

5: Meget sjelden.

14413

2 2

Sp 5 fortsatt

Det finnes selvsakt eksempler på det, men det har aldri vært gjengs regel. (Se N R Østgårds bok En fjellbygd.)

- 6: Å ja, det kunne vel hende, men det var som nevnt sjelden.
- 7: Nei, det har nokk ikke forekommet.
- 8: Jo, det er mange eksempler på det, men helst da i den eldre tia. Det forekommer nokk av og til nå også, men både før og nå på helt frivillig basis. Noen avtale om det har nokk ikke eksistert.
- 9: Avtaler var som sakt aldri gjort.
- 10: I eldre tid var det nokk noe fordom om dette - antagelig som reminisens fra den gamle, fæle lovgivning, men nå er alt slikt bortvasket.
- 11: Det kunne vel være hip som hap. Skyldskap var skyldskap, og det var barna man forsøkte å verge.
- 12: Å ja da, det hender nokk fremdeles. De eldre har jo mere erfaring og søker best mulig å forhindre "gæligheter"
- 13: Det var nokk ytterst sjelden det hendte, men man ville jo være forsiktig da slektsfølelsen i den eldre tid var mere utpøget enn nå.
- 14: Nei, man holdt gjerne godt sammen så man måtte nokk lant "utu løten" for å finne støtte der.
- 15: Jo det er nokkså mange døme på bygdefolkets reaksjon på hva man fant mindre passende, men aldri med skotnad. Var det opplagte messallianser på trap-pene kunne yngre gutter gå til drastisk aksjon ved f eks å henge allslags bjøller på dørene der en natt-frier residerte, de kunne stjel skoene hans og det kunne strøes mjøl på golvet slik at sporene sto der til beskuelse for rette vedkommende. Man fant gjerne på de urimeligsteting. Og bygdeslarva gikk. Det kunne hende man fikk bukt med affæren, uten at det påtenkte kom i stand. Politiet, vet de, har lange armer.
- 16: Ja, det hendte nokk. Men som regel gjalt det da helst om vedkommende kandidat (helst av mann-kjønn) kunne vise fram at han greiet å skaffe bā-

de føaa og framferd for den han tok ansvaret for.

17:

Blant tjenstefolk kunne man jo gjerne ha det noe mere fritt, men også der var det ikke fritt for at husbondsfolka gjerne kunne gi gode råd. Og rådene kunne nokk bli hørt.

18:

Unge enker var i den eldre tid etterstrebt i langt høere grad enn jentene. Man fikk jo da både gard og grunn og slapp i mange tilfeller å reise til U S A.

19:

Å ja, det har seg jo slik nå om dagen også at "dom penga" som det heter i visen, regjerer over all forstand - og regjerer ofte over forstanden.

20:

Det har i gammel tid, d v s for nære seklet sea vært noe overtru i anledning jula, men det lar seg neppe gjøre nå å få noe sikkert om det.

21:

Noen slags gudedrikk i den anledning kjennes det ikke til.

22:

Det var vel helst kalt "trollkjerringråd" og dette tok man, selv i gammel tid, helst med ett smil.

23:

Ja, for all del! Man måtte jo fullstendig ignorere sin tilkommende og ikke hilse engang på ham eller henne sålenge det var lyst og nyssgerige tilstede. Det er gjerne slik i dag og, men nå lar man i alfall sola og ikke bare månen se på det anstundende slektskap.

24:

Om vi f eks setter oss ned og skriver ano domini 20 59, så vil vel heller ikke da den siste nattefrier være utryddet i Østerdalen, hvis ikke den russiske atombomben har gjort ende på alt. Årstallet er dermed satt.

25:

Vi kaller ham utpåkar.

26:

Stort set er vel det en alen av samme stykke.

27:

Gikk de flere i følge så var det helst tjuvryss som var ute for å stjele mat og gjøre ugagn. En real nattefrier går alene og helst skogleies, men kjenner seg jo aldri som forbryter.

- 28: I være "tørre bak øra" er selve jentenes egen karakteristikk av konfirmanter under 20 år, og de således "våte" de ga seg neppe ut på eventyr.
- 29: Tjuvrys er alle og ingensteds fra - som regel.
- 30: Alle kategorier representert.
- 31: Nei, det har ikke vært noen skilnad her.
- 32: Til alle tider har det jo eksistert hva som nå heter gjøng, men aldri har det vært slike på hva man mener med natferier.
- 33: Meget sjelden sammen.
- 34: Her må det dessverre sveres: Ukjent.
- 35: Likeså her.
- 36: Det kunne vel helst være en stilltende overenskomst - hvis det da i helhet var noen sådan. Sp 37 til 47.
- "a det ikke har vært skikk å gå hele hopen på slike ferder, er det her intet å sware på. Det kunne bare hende i de tilfeller da man ville søke hindret eller latterliggjort noen.
- Den ensomme.
- 47: Det hendte jo ikke, da ingen hverken søkte eller ble innlagt hvis en hop kom.
- 48: Han var nok både ventet og kom helst på avtalt tid og ble stillferdig innlagt.
- 49: Oftest var det godt kjendt i huset at man hadde en gjest, men like så ofte ble det også da "lest som man ikke viste det" - En stille godtaing alt- så.
- 50: Helt til punktum ble satt i den vesle rød eller kvitmalte kirken.
- 51: Det kunne vel være noe forskjellig, men helst

var kunne det bli småting som var arbeidet med egne hender - helst da forsynt med navn og initialer.

52:

Det ble sjelden gjort i bygda her. Hvis det i heletatt forekom, så var det helst fordi det man mener med en offentlig opinion kunne være i mot en forbindelse - f eks når en gammel, rik kall ble tatt for god fisk av en ung jente, ell det var motsatt. Forøverne av streker var helst av de man pleier kalle "bygdas beste folk" og kunne man få omvendt ett slikt par, så ble det anset som en meget bra gjerning.

53:

Se svaret ovenfor. Det kunne jo hende noen garper fant på slikt, hvis de bare hadde greie på hvem og hvor, men det var sjelden.

54:

Var det alvår i tingen kunne aktørene meget lett da få en eller flere uvenner for livet, og det utsatte ingen seg for.

55:

De angjeldendes foreldre tok øyeblikkelig de to's parti, og så hadde man ett helt kobbøl med uvenner på ett brett.

56:

Ja, selvsakt - og det gjorde galt verre fordi man jo helst likte å gjøre saken offentlig selv.

57:

Hvis man i heletatt gikk i lag, så var det bare med den eller de som var ute i samme erind og da viste de nokk å skille lag. Det har aldri vært noe oppbud eller noen skokk på tur til en eller flere setrer.

Andre måter. Ved kirken.

58:

Nei, det gjorde man ikke. Man gikk gjerne i kirken for å kunne kikke på hverandre i all hemlighet i pyntet stand. Dette kunne være enslags mannjevningsslek, og da i den eldre tid sammenkomster var en sjeldenhet, nyttet man selvsakt høvet.

59:

Det var ikke noe "å by på" ved denne anledning.

60:

Nei.

61:

Ikke noe "initiativ" her.

14413

62: Ikke noe anna enn sine to gode auer. Kanskje
attpå ett lite aldri så hemmelig smil.

63: Nei, det må dessverre her atter skrives- u-
kjendt. Det har ikke vært noen skikk.

64: Dette fantes heller ikke.

65 og 66:
Forekom aldeles ikke.

B Gjestebud.

67: Det var jo ofte gjesting i jula, og fantes det
såsant ett par som man viste holdt sammen, så
ble en gjesting arrangert. Det kunne også skje
i de øvrige høytider, eller nårsomhelst ellers.

68: Nei, det var intet forbud i så måte og det ene
var like så sømmelig som det annet.

69: Hvis man måtte overnatte på f eks flatseng, så
skildte man ganske enkelt bukkene og fårene så
det ikke var noen anledning til loddtrekking.
Det er store, digre velmøblerte hus på Tynset
så man manglet ikke plass. Noe slikt som flat-
senger forekom ytterst sjelden.

70: Den kan nokk av og til praktiseres ennå, d v s
når ikke da brylluppet feires på hotell eller i
tog eller bil etter middagen. Det derre med å
pare dom sammen" er gjengs -hvis altså ikke de
påtenkte delinkventer er rømt.

71: Ræen og skjær velvilje.

72: Ja, se ovenfor. Ingen passer på. Det er bjørne
tjeste det.

73: Jøss ja da!

C Andre tilfeller.

- 74: Det kunne nokk hende i eldre tid, men ikke nå lenger. 100
- 75: Ja, inntil for 40 - 50 år siden da det ikke fantes noe i retting av samfundshus, måtte gjerne ungdommen ty til en auksjon, d v s utpå kvelden og da kunne det bli dans.
- 76: Ja, det har snart i hundre år vært husdyrutstilling og ettslags marked i slutten av septem ber.
- 77: Det har ikke vært noen gaver i den anledning.
- 78: Pølsemoroer om høsten.
- 79: Navnet står ovenfor.

D Sammenkomster for ungdom.

Sommeren.

- 80: Det var ikke noe fast i så måte, men det hendte ofte at jentene ba sine kavallerer på setra i flokk og følge, og da ble det dans og sjau - ett helt døgn tilende.
- 81: De var spesielt innbudt.
- 82: Husbondsfolk og foreldre regnet ganske enkelt med ett og annet slikt lag. Kosten var lefse og skjørst og rømme, eller det kunne være rømme-graut der guttene selv sørget for fisken. Det var nokk av den i tjern og sjøer.
- 83: Det varierte med hvor mange setrer det fantes i kredsene - fra 4-5 opptil 10 eller så.
- 84: Nei.
- 85: Mye sang, mye dans, og så fikk karene versågod være med å mjølke, vaske opp og i heletatt gjøre alt i stann etter seg. Og så fikk de til gjengjeld behagelig følge på hjemveg - langt - langt.
- 86- 87: ⁸⁷⁾ Ikke særskildt. De fleste gutter kunne spille

fele, eller i hvertfall munnspil

88 - 89 - 90.

91: Har ikke forekommet noen faste dager, men man valgte f eks jonsokkvelden.

92: Nei, de eldre var ikke med som anstand i noen festlighet arrangert av ungdommen.

93: Det kunne jo helst bli lørdags og søndagskveldene da det ble rigget til dans på ett eller annet sted.

94: Ikke annerledes enn en kikk, akkurat som i kirka

Vinteren.

95: Det har i grunnen ikke vært skikk, men det var jo ofte slik at det kunne psse med ett kveldbesøk hos naboen.

96: Det var altså ikke noe fast i så måte. Det var helst det samme hele vinteren.

97: I'ngen spesielle ungdomssammenkomster.

98 - 99: Ikke i heletatt brukt.

100: I eldre tid da i private stuer og det kunne da være noen "stuefolk" som gjorde seg litt skillinger av å leie ut til ungdommen.

101: Ja da. Det var full dugnad og spleis på kostnaden.

102: Minst annehver en av guttene gnidde fela.

103: Guttene betalte alltid.

104: Ja, og så kom jo "lokalene" da.

105: Ja, det var svært mye nyttet. All slags vintersport, men minst kappkjøring.

106: Det behøvdes ingen tillatelse for å delta i all slags sport, det berodde bare på fritiden.

107: Nei, det var det ikke.

14413

- 108: I alminnelighet ikke. De yngre barna gikk som de ville, men de eldre og likedan tjenestefolk kunne delta såsant de bare hadde tid.
- 109: Ingen annen grunn enn at man hadde respekt for eventuelle ulykker som benbrott og slikt. Det var ingenslags religiøse skrupler.
- 110: Ja, det var, i alfall i eldre tid, fullstendig lydighet mot de foresattes påbud og ingen tok skade av det.

8V Jultråd.

Det er meget vage opplysninger man kan få her i bygda om dette med jultråden, rokkmannen o l. men det er i alfall sikkert at skikken eksisterte til 1880 - 90 åra, eller kanskje bortimot århundreskiftet.

Det kan til spørsmålene bare svares, at hvis det var ungdom dette med jultråden gjalt, så kunne det bli spaset med dette med kjøresteriet og giftinga, men neppe i alvår.

Man har kjendskap til at denne tråden kunne bli opbevart som enslags relikvi, og at hele affæren da kunne resultere i det man kaller en happy end, men - som sakt - noe sikkert er ikke å oppdrive.

Til sp. 114 kan svares, at tråden skulle være av den sorten man i øyeblikket arbeidet med, og hvis den også tilfeldig kunne ha flere farger, var det ett pre.

Om det var noen lignende vedtekt overfor jenter vites det intet om. Antagelig var det det. Men i alminnelighet hadde partene ingenslags plikter i anledning "embedet"

Det gikk neppe noen å tagg om slike ting, men en annen sak er at man i stillhet kunne hjelpe på lagnaden litt med å ta en spaseretur dit man helst ville, samt at det fra den annen part gjerne ble litt faderlig fort fikset med rokk og tråd. Vi har jo nå i dag all mulig grunn til å mistenke de som var aktører for dette. Og ære være dem for det!

Eldre folk som snakker om dette, får gjerne ett skjelmglint i øyet og sier som så, at det var naturligvis ingen plikter som fulgte med tråden, men det kunne for den del gjerne vanke små gaver - etterpå.

Om jentene kunne fri selv, det er fullstendig en løndoms saga, men det er sikkert nokk at yngre enker, som satt i den vanskelige stilling å måtte drive en gard, de tok ingenting for å gå til "direkte aksjon" når det gjalt å skaffe garden en mannlig bruker.